

Uğur GÜRSU, **Lügat-i Bulgarî**, Akademi Titiz Yayınları, İstanbul
2013, 303 s., ISBN 978-605-4673-26-1 (tanıtma)

Ey Rûmeli'nin Hasan Rızâ'sı
"Yâdında mı Üsküp'ün fezâsı
Yâhut Kalkandelen kazâsı
Vardar ve uzakta karlı dağlar.
Üsküp bir müslüman şehirdi
,Binbir türbesiyle müştehirdi.
Vardar'sa önünde bir nehirdi
Her an tekbirlerle çağlar."

Yahya Kemal Beyatlı

İsmail TAŞ*

Balkanlar, Yahya Kemal'in özlemle ve içtenlikle güzelliklerini mısralara döktüğü, yüzyıllarca Balkan milletleriyle birlikte yaşadığımız, birlikte bir olduğumuz, "Biz" olduğumuz, bir zamanlar bizim olan topraklar...

Her dönemde büyük bir stratejik öneme sahip olan Balkanlar, uzun yıllar Türk milletinin egemenliğinde kalmış ve bu yönüyle pek çok izler taşımaktadır. Bütün Balkanları çepeçevre saran bu izlerin en bilinenlerini elbette camiler, köprüler, medreseler, çeşmeler, han ve hamamlar gibi, mimari eserler oluşturmaktadır. Ancak, özellikle beş yüz yıla yaklaşan Osmanlı hâkimiyeti Balkan toplumlarının kültür ve geleneklerinde de müessir olmuş ve Türkçe Balkan milletlerinin dilleriyle etkileşim içerisine girmiştir. Bu etkileşimin izleri günümüzde Balkan milletlerinin dillerinin söz varlığında hala görülebildiği gibi, Osmanlı devrinde Türkçe ile söz konusu diller arasında hazırlanmış sözlükler de bunu bütün gerçekliğiyle ortaya koymaktadır.

Osmanlı devrinde kaleme alınmış Türkçe ile Balkan dilleri arasındaki etkileşimi ince bir çizgiyle bizlere sunan eserlerin başında Muhammed Hevâî Üsküfî'nin 1631 yılında yazdığı "Makbul-i Ârif" isimli Boşnakça- Türkçe sözlük gelmektedir. Bu manzum sözlüğü müteakip pek çok farklı anonim sözlük kaleme alınmıştır. Bu sözlüklerden birisi olan "Lügat-i Bulgarî" bu

zincirin önemli bir halkasını teşkil etmektedir. Anonim bir sözlük olan Lügat-i Bulgarî, hicri 1242'de (miladi 1826/1827) Üsküp'te yazılmış veya istinsah edilmiştir.¹ Bizler için sevindirici olan ise bu eserin yakın bir zamanda Yrd. Doç. Dr. Uğur Gürsu tarafından yayına hazırlanmış olmasıdır. Uğur GÜRSU'nun belirttiğine göre, eserin adı her ne kadar, onun Türkçe-Bulgarca bir sözlük olduğunu akla getiriyorsa da aslında, "Lügat-i Bulgarî" Bulgarca, Makedonca, Boşnakça, Hırvatça ve Sırpçanın ortak söz varlığını içermektedir. Hakikaten, eser incelendiğinde görüleceği üzere, bu eserin değerini ayrıca arttırmakta ve yapılan çalışmanın ne derece önemli olduğunu gözler önüne sermektedir.

Kitaba genel anlamda baktığımızda, öncelikle çalışmaya konu olan eserin biçim, içerik ve imla özelliklerinden bahsedilmiş, daha sonra sözlükteki Türkçe kelimelerde görülen ses hadiseleri üzerinde durulmuştur. Sonrasında, sırasıyla transkripsiyonlu metin, tıpkıbasım ve dizin bölümleri çalışmada yer almıştır. Kitabın sonunda, çalışmayı hazırlarken yararlanılan eserleri gösteren ayrıntılı bir kaynakça bulunmaktadır.

Uğur Gürsu'nun çalışmasında dikkat çektiği en önemli hususlardan birisi; Lügat-i Bulgarî, anonim bir sözlük olup içerisinde sadece Türkçe-Bulgarca söz varlığı yer almamaktadır; bunun yanında Boşnakça, Bulgarca, Sırpça, Hırvatça ve Makedoncanın ortak söz varlığını yansıtan bir eser olması bakımından da oldukça önemli bir eserdir. Lügat-i Bulgarî, hicri 1242'de (miladî 1826/1827) Üsküp'te yazılmıştır. Uğur Gürsu'nun tespitine göre, eserin bilinen tek nüshası Bulgaristan Milli Kütüphanesi'nde bulunmaktadır ve <http://digital.nationallibrary.bg> adresinde araştırmacıların istifadesine sunulmuştur.²

Çalışmada ele alınan eser, 32 yapraktan oluşan ve nesih bir yazıyla yazılan Lügat-i Bulgarî nüshasıdır. Eserde 1100 civarında Türkçe (Türkçeye geçmiş Arapça ve Farsça alıntılar da buna dâhildir.) kelimenin Bulgarca karşılıkları verilmektedir. Sözlükte kelimelerin açıklamaları yer almamakta ve her bir Türkçe kelimenin karşılığı bir alt satırda verilmektedir. Eserin tek sayılı satırlarında Türkçe kelimeler, çift sayılı satırlarında ise bunların Bulgarca karşılıkları yer almaktadır. Sadece, birinci satırında besmele bulunan 1b sayfası bu düzenin dışında kalmaktadır. Eserdeki Türkçe kelimelerin sıralanışında alfabetik sıra gözetilmediği gibi, belli konulardaki kelimelerin aynı kısımda verildiğini gösteren bir fihrist de bulunmamaktadır. Bununla birlikte aynı konudaki kelimelerin toplandığı satırlara da rastlanmaktadır.

* Arş. Gör., İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Yeni Türk Dili Anabilim Dalı

¹ Uğur GÜRSU, **Lügat-i Bulgarî**, Akademi Titiz Yayınları, İstanbul 2013, s. 4

² Uğur Gürsu, a.g.e., s. 4

Eserdeki kelimeler incelendiğinde bunların büyük bir kısmının gündelik hayatla ilgili olduğu görülmektedir: Yiyecek, içecek, hayvan ve bitki isimlerinin yanı sıra, gündelik hayatta gerekli olan alet edevat isimlerine de sözlükte yer verilmiştir. Eserde İslamiyet ile ilgili kelimeler de yer almaktadır. Sanat, bilim, felsefe ve devlet işlerine dair kelimelere ise yer verilmemiştir. Buna dayanarak, yazarın gündelik ihtiyaçları karşılamaya yönelik bir sözlük hazırlamayı amaçladığı düşünülebilir.³

Sözlükte herhangi bir bölümlendirme olmamasına rağmen, içerik bakımından eseri ikiye ayırmak mümkündür:

1. Kelime çevirilerinin ağırlıkta olduğu ilk kısım (1b - 17b)
2. Cümle çevirilerinin ağırlıkta olduğu ikinci kısım (18a - 31b)

Lügat-i Bulgarî’de yer alan cümlelerin de tıpkı kelimeler gibi, gündelik hayata dair olduğu görülmektedir. Cümlelerin çoğu kısadır ve genellikle basit cümle tipine girmektedir.

Yeñi qal’ adur (18a/2)

Qavî degildür (18a/7)

O da bize gerek (21a/15)

Uğur Gürsu, Lügat-i Bulgarî’de Türkçenin veya Bulgarcanın gramerine dair en ufak bir açıklama veya bilgi bulunmadığını belirtmekte ve Lügat-i Bulgarî yazarının Bulgar dilini etraflıca tanıtmak veya Türk dilinin gramerini, anadili Bulgarca olan insanlara öğretmek gibi bir amaç taşımadığının açık bir şekilde görüldüğü kanaatindedir. Bu sebeple, Lügat-i Bulgarî için “Gündelik ihtiyaçları karşılamaya yönelik bir sözlük ve konuşma rehberidir.” değerlendirmesini yapmak doğru olur, kanaatini ayrıca belirtmektedir.⁴

Uğur Gürsu, kitabının başında ayrıntılı bir giriş yazısı yazmıştır. Giriş yazısında, eserin biçim ve içerik özellikleri, eserin imla özellikleri ve Lügat-i Bulgarî’de görülen ses hadiseleri ayrıntılı bir şekilde yer vermiştir. Daha sonra eserin transkripsiyonu belirli bir tablo halinde sunulmuştur.

Kitabın birinci sayfasından örnek verecek olursak:

(1b)

1	(1) Bismillahirrahmānirrahīm Rabbi Temmim				
2	Allāh	peygamber	melek	melā’ike	resūl
3	boğ	svetaç	ferište	ferişteler	elçi
4	yazı	yazılmış	kāğıd	pencer[e]	ekser ¹⁹
5	pisma	napisano	kniga	brozor	klinaç
6	araba ²⁰	kızağ	zevle ²¹	tekelek ²²	çekirdek ²³
7	qola	saone	telig	qolo	simenqa
8	taş	eldiven	degirmen	tuз-hāne	tuз
9	qamen	ruqaviçe	varnaça	soniça	so
10	odun	ağaç	balta	yapraq	dal
11	drvo	m. ²⁴	sqira	list	gorane
12	funduk ²⁵	kızılıçık	alma	armut	üvez
13	lemalaq	driyenaq	yabuqa	qrusqa	osqoruşa
14	erik	kiraz	külübne	şeftali	ayva
15	qliva	treşna	yağoda	bresqva	tuna

¹⁹ Türkçe kelimelerin olduğu satıra yazılmış olan Bulgarca “ekser” kelimesi çivi anlamına gelmektedir ki “klinaç” kelimesi de aynı anlamı taşımaktadır. (1b/4.str)

²⁰ “araba” kelimesi metinde “arāba” okunacak biçimde yazılmış. (1b/6.str)

²¹ “zevle” kelimesi metinde “zevre” okunacak biçimde yazılmış. (1b/6.str)

²² “tekelek” kelimesi yazılırken “k” sesleri kef yerine kaf harfiyle gösterilmiş. (1b/6.str)

²³ “çekirdek” kelimesi yazılırken “k” sesleri kef yerine kaf harfiyle gösterilmiş. (1b/6.str)

²⁴ Ardarda gelen iki Türkçe kelimenin Bulgarcadaki karşılıkları aynı olduğu durumlarda, Bulgarca kelime tekrar yazılmamakta, bunun yerine ikinci kelimenin çevirisinin aynı olduğunu göstermek için mim harfi kullanılmaktadır. Bu mim harflerini çalışmamızda “m.” olarak göstereceğiz. (1b/11.str)

²⁵ “funduk” kelimesi metinde “fundük” okunacak biçimde yazılmış. (1b/12.str)

³ Uğur Gürsu, a.g.e., s. 4-5

⁴ Uğur Gürsu, a.g.e., s. 5

Bu çalışma, Lügat-i Bulgarî'nin biçim ve içerik özelliklerine değinildikten sonra, eserdeki Türkçe kelimelerde görülen ses hadiselerini ortaya koyması bakımından da ayrı bir öneme sahiptir. Böylece Türkçe ile Balkan dillerinin ortak söz varlığı ortaya konmuş ve Balkan Türk ağızları üzerine yapılan çalışmalara ayrıca katkıda bulunulmuştur. Özellikle, Türkçenin Balkan dilleriyle olan etkileşimini göstermesi, Türkçenin Balkan dilleri arasında ne derece yankı bulduğunu ve Balkanlara "Bizim" dememizdeki sebepleri göstermesi bakımından bu çalışma oldukça önemlidir.

Türk dilinin tarihi gelişimini ve diğer dillerle olan etkileşimini göstermesi bakımından önemli olan bu çalışmanın dizin ve tıpkıbasım kısımlarından da örnekler sunarak yazımızı sonlandıralım:

- d -

ağ:	ağ.	a. [16b/1]
aş-:	asmak.	a.+arlar [30a/3]
ağaç:	ağaç.	a. [1b/10], [14a/1] a.+ı [2b/5], [2b/7], [10b/9], [10b/11], [15b/15]
ağaçdögen:	ağaçkakan.	a. [4a/3], [17b/9]
aşşı:	fayda, kazanç.	a. [13b/13]
ağıl:	ağıl.	a. [16b/1]
aşıl:	asıl.	a. [13a/15], [19a/9], [22a/5], [29a/11]
ağız:	ağız.	a. [4a/7], [8a/11]
ağla-:	ağlamak.	a.+dı [5a/7]
acı:	acı	a. [4b/3]
acığ-:	acıkmak.	a.+dı [4b/11]
aç-:	açmak.	a.+sun [26a/1], [26a/3]
açıl-:	açılmak.	a.+ur [26a/5]
açık:	açık.	a. [3a/9]
ad:	ad, isim.	a.+ını [22b/11] a.+tuñ [30a/7]
âdem:	adam.	a. [24b/3] a.+i [24b/7], [31b/1]
adum:	adım.	a. [12b/5], [16b/7]
al-:	almak.	a. [23a/1] a.+dı [3b/5], [3b/7], [5b/1], [12b/1] a.+duñ [23a/9], [29b/1] a.+mağ [8b/9]

